

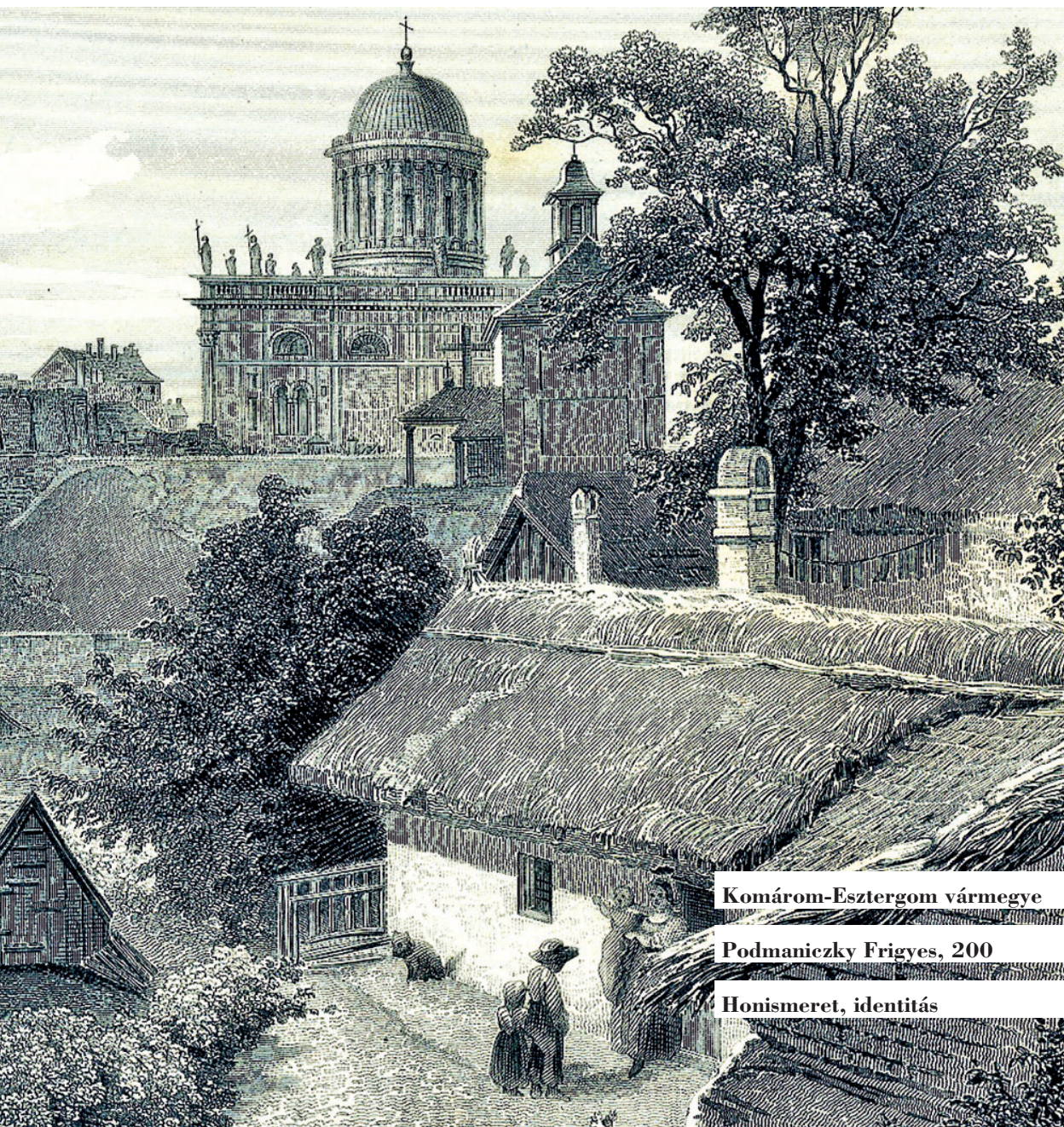

2024/3

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

LII. ÉVFOLYAM

Komárom-Esztergom vármegye

Podmaniczky Frigyes, 200

Honismeret, identitás

TARTALOM

Köszöntjük az LI. Országos Honismereti Akadémiát!

Esztergom, 2024. július 8–12.

„Isten egy szívnek egy kebelt teremte: így egy embernek egy hazát.”

Polgármesteri köszöntő (*Hernádi Ádám*) 3

ÉVFORDULÓK

Kétszáz éve született Podmaniczky Frigyes, „Budapest vőlegénye” (*Millisits Máté*) 5

KÖZ–GYŰJTEMÉNYEK

Az intendáns. Podmaniczky Frigyes arcai és szerepei

Időszaki kiállítás báró Podmaniczky Frigyes születésének 200. évfordulójára

(*Hidvégi Violetta*) 12

ISKOLA ÉS HONISMERET

A böszörményi cifraszűr jellegzetességei (*Molnár Mónika Ildikó*) 17

Tanítómestereink

Györffy István: A magyar szűr 20

HAGYOMÁNY

A vajdasági magyar tamburazene (*Varga Gergely*) 26

SORSKÉRDÉSEK

Honszeretet, identitás, közösségek

Nagy János a szülőföldről, a fiatalok lehetőségeiről és az Országos Kéktúráról

(*Németh László*) 33

TERMÉS

Isten hozta vendégeinket Komárom-Esztergom vármegyében!

A magyar királyok és királynék tartózkodásai Esztergomban az Anjou-korban

(1301–1387/1395) (*Kádár Tamás*) 39

Dunántúli települések egy késő-római térképen (*Hegedűs András*) 44

Alapy Gáspár, Komárom város polgármestere (*Csormbor Erzsébet*) 49

Schmidt Sándor urbanisztikai öröksége Dorogon (*Dankó József – Dankó Kristóf*) 53

Százéves a tatabányai Tiszti Kaszinó épülete (*Simonik Péter*) 60

Ismertetés Máriássy Anna végrendeletéről és családjáról 1592 (1603) (*Fülöp László*) 67

Egy alig ismert szerény tudós. Dr. Károly József Iréneusz (1854–1929) emlékezete

(*Fleisz János*) 71

A kolozsvári egyetem „Anatomia”-épülete (*Gaal György*) 75

Egy székelgyógyyszerésznő Trianon árnyékában (*Köntzey Tamás*) 80

KRÓNIKA

Honismeret Komárom-Esztergom vármegyében (<i>Forróné Virág Zsuzsanna</i>).....	85
A honismereti munka elmúlt 100 éve a Felvidéken (<i>Görföl Jenő</i>)	88
A Fellner Jakab 300 emlékév eseményei (<i>Stegmayer Máté</i>).....	93
Tisztújító közgyűlés Vasban.....	100
Kováts Dániel és Fehér József emlékpadjának avatónnepsége Kazinczy sírja mellett Ünnepi beszéd a széphalmi Kováts-Fehér-emlékpad avatásán (<i>Kemecsei Balázs</i>).....	101
„A gyökerek nem szakadnak el soha...” Bodó Imre helytörténész 70 éves (<i>Gálné Jáger Márta</i>)	104

KÖNYVESPOLC

Esztergom helytörténeti tankönyvének és határon átívelő vetélkedőinek története – A könyv kiadójának visszaemlékezése (<i>Szatmári-Nagy Anikó</i>)	107
Komáromi történetek a régmúltból (<i>Balahó Zoltán</i>).....	109
Tatabányai emlékműsorozat (<i>ifj. Gyüszí László</i>)	112
Egy „csinált” város hétköznapijai (<i>Szabó Róbert</i>).....	115
„Legyen lelke Isten árnyékában.” Rendhagyó bemutató egy rendhagyó könyvről – és beszámoló a programról... (<i>ifj. Gyüszí László</i>)	117
Székelyföld szenvedélyes kutatója (<i>Udvarhelyi Nándor</i>).....	119
Novalis magyarországi irodalmi és életrajzi kapcsolatai (<i>Viczián István</i>).....	122
Zsana község képes története (<i>Ádám András</i>).....	123
Fénnyel írt településtörténet (<i>Lőrincz Róbert</i>).....	126

REJTIVÉNY	129
-----------------	-----

A Honismeret folyóirat közlési szabályzata	130
--	-----

Tisztelt Olvasóink!

Felhívjuk figyelmüket, hogy részben takarékosági, részben célszerűségi okokból folyóiratunk *Honismereti Bibliográfia* rovatát a következőkben nem a nyomdai úton előállított folyóiratban, hanem honlapunkon (<https://honismeret.hu/honismeret-folyoirat/>) jelentetjük meg. Mégpedig úgy, hogy a legújabbban megjelent, honismereti témájú kiadványok címlírása a közzététel után bekerül a korábban közöltek tartalmazó és a tájékozódást segítő, célszerűen tagolt listába. Ezáltal egyrészt folszabadul jónéhány folyóiratoldal a különböző írások számára, másrészt sokkal többen szerezhetnek majd tudomást honismereti témájú kiadványok megjelenéséről. Egyúttal ismételten kérjük valamennyi olvasónkat, főképpen pedig az országos könyvtári hálózat munkatársait, hogy értesítsenek saját kiadványaik megjelenéséről, illetve könyvtáruk gyarapodási listáját juttassák el a tatrosmente@gmail.com címre.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

A Honismeret szerkesztősége (1053 Budapest, Magyar u. 40.),

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvesboltja (1088 Budapest, Múzeum krt. 14–16.)

A Néprajzi Múzeum könyvesboltja (1146 Budapest, Dózsa György út – Ötvenhatosok tere)

HAGYOMÁNY

A vajdasági magyar tamburazene

A tambura a magyar népzene egyik legkevésbé ismert hangszere; legtöbbször a délszláv népekhez kötik, pedig a fejlődését és alkalmazását tekintve is legalább annyira magyar, mint szerb vagy horvát hangszer. Jóllehet, a magyar kultúrában csak, mintegy 150 éve van jelen és rövid tündöklése után az 1960-as évek közepére szinte teljesen eltűnt a köztudatból. Ezen idő alatt a Dél-Alföld hangszeres kultúrájának szerves részévé vált, így kiváltképp a Vajdaság és Dél-Magyarország középső területein, ahol a közelmúltig megmaradt népi- vagy kávéházi¹ hangszerként is. A köztudatból való hirtelen eltűnését jól tükrözi, hogy a magyar népzenei gyűjtőmozgalmak anyagából egy-két kivételtől eltekintve kimaradtak a tamburazenekarok, a ma meglévő néhány felvétel pedig a legtöbb esetben az utolsó, még élő falusi zenészekkel készült, szűk bepillantást engedve egy kivesző kultúra legutolsó, hanyatló szakaszába, messzemenően nem teljes képpel. Jelen írásban a magyar tamburás népzene általános bemutatásán túl a vajdasági Tisza-mente bácskai és bánsági településeinek hagyatékát vizsgálom meg történeti és stílári szempontból.²

A VAJDASÁG NÉPZENÉJE

A Vajdaság magyarságának népzenei hagyatéka döntő részben az alföldi dialektushoz tartozik, de változatos eredete tükröződik a hagyományos dalanyagon; így módon a Vajdaságban a Bartók által megállapított négy nagy népzenei nyelvjárás közül három is megtalálható: az alföldi, az erdélyi és részben a dunántúli.³ Az alföldi dialektusról már Bartók is lejegyezte, hogy az új stílus elterjedésének itt volt a központja, a régi hagyomány itt maradt fenn a legkevésbé, ugyanakkor bizonyos vonásokból következtetni lehet korábbi hagyományainak gazdagságára.⁴

Sokszínűségét a török hódoltság utáni betelepítéseknek köszönheti,⁵ melynek eredményeképp a 19. század második felére Bácska és a Bánság a Magyar Királyság legjelentősebb mezőgazdasági területévé vált, csekély, de számottevő iparral és jelentős kulturális tőkével.⁶ A szintén meglehetősen fejlett, polgárosult paraszti kultúráját, sokrétű színes és gazdag folklórját, amely az újabb keletkezésű tanyaközpontokból növekedett falvakban (Oromhegyes, Felsőhegy, Kispiac⁷) virágzott legtovább, a néprajzi kutatás viszonylag ke-

1 Népi alatt azokat a vidéki parasztbandákat értem, amelyeknél a tamburazenekarok hagyományos, tamburás felállása megmaradt, míg kávéházi alatt a városi, legtöbbször hivatásos cigányzenészek formációját, akiknek repertoárját túlnyomórészt műdalok és nóták alkották.

2 Köszönöm dr. Varga Sándornak szakmai észrevételeit.

3 Bodor Anikó: Vajdasági magyar népdalok. Újvidék, 1997. 10.

4 Magyar Néprajz. VI. Szerk. Paládi-Kovács Attila. Budapest, 1988–2001. 77.

5 A 18–19. század folyamán részben a bécsi udvari kamara által tudatosan szervezett és irányított, más-más területeiről származó szerb, német és később magyar ajkú telepésekkel. Vö.: Pénovátz Antal: Vajdasági Magyar Néprajzi Kalauz. Újvidék, 1979. 14–16.

6 Vö.: Kalapis Zoltán: Búza, Dohány, Selyem. Újvidék, 1998.

7 A szerbiai helységek hivatalos államnyelvi elnevezése a szövegvégi szedatben kerül feltüntetésre.

vésbé ismeri,⁸ annak ellenére, hogy az elmúlt nyolcvan évben számos kutató folytatott itt gyűjtőmunkát. Közülük is a legnagyobb és legértékesebb népzenei anyagot Király Ernő rögzítette-jegyezte le az 1940-es évektől; tamburás anyagának nagy részét az 1960-as években rögzítette az Újvidéki Rádióban, annak munkatársaként (Csantavér, Csóka, Mohol, Óbecse, Magyarszentmihály, Bogaras, Felsőhegy, Zenta, Temerin, Törökkanizsa). De meg kell említeni Burány Béla (Törökfalu), Bartuc Szilveszter (Mohol), Nagy István (Völgyes), Tripolszky Géza (Zenta), Varga Attila (Völgyes), Palatinus Imre (Szaján) és nem utolsósorban Bodor Anikó nevét is, aki a gyűjtés mellett öt kiadványba rendezte a vajdaság népdalait (Vajdasági magyar népdalok I.-V.).⁹

Fontos megemlíteni a kereskedelmi és egyéb, magánjellegű felvételeket is, hiszen ezek is sokszor értékes anyagot rögzítettek egy-egy zenekarról, mint például a csantavéri Angyal Imre tamburazenekara, a kikindai Hajnal és Kurunci zenekarok, a torontáltordai Samu zenekar, a péterrévei Cseh Pál József zenekara, a szabadkai Fábián István és zenekara vagy a Temerini Tizesbanda felvételei.

A TAMBURAZENEKAROK KIALAKULÁSA

A tambura kezdetben zeneileg igencsak behatárolt hangszer volt, s a 19. századig egymagában, énekkísérő hangszerként használták (*samica*).¹⁰ Az igények fejlődésével azonban a 20. század második évtizedére kialakult a ma is ismert zenekari felállítás a vonós cigánybandák, illetve a rézfúvós együttesek mintájára: prím és terctambura, basszprím és tercbasszprím, E-basszprím, cselló, kontra és bőgő.¹¹

A hangszer fejlődésével párhuzamosan alakultak ki a tamburabandák is; az első tamburazenekarok létrejöttének ideje a romantika korának derekára tehető, amihez hozzájárulhatott az a tény is, hogy a század közepén a verbunkosból a népies műdalokon át kiformlódott a magyar nóta, s fénykorukat élték a vonós cigánybandák is. Ez az új stílus elsősorban a zeneileg műveletlen középnemesi, kisértelmiségi rétegek körében terjedt el, de a már említett cigányzenekarok és népszínműbetétek révén elérte a paraszti rétegeket is.¹²

A magyarországi tamburazenekarokról tényleges adatok csak az 1860-as évektől lelhetők fel.¹³ Az 1890-es évekre beérő iparosodási hullám miatti munkamigrációval a városokban megjelenő paraszti réteg új igényének és pénzbeli lehetőségének köszönhetően a cigány-, rezes- és tamburabandák rohamosan növekvő népszerűsége tettek szert,¹⁴ A főváros mellett az ország nagyvárosaiban is megjelentek, így pl. Győrben, Nagybányán, Temerinben, Zentán, Verbászon, Baján, Szabadkán, Pozsonyban, sőt a Monarchia fővárosában, Bécsben is három zenekar működött (egy magyar, egy horvát és egy szerb zenekar).¹⁵ Ezekben az időkben az egyik leghíresebb a zentai Keczei zenekar volt, amely a századelő-

8 Kósa László: Tisza mente. In: Magyar néprajzi lexikon V. (Szé-Zs) Szerk. Ortutay Gyula. Budapest, 1982. 297–299.

9 A felsorolt gyűjtők és a zárójelben megadott helységnevek a hangszeres népzenei gyűjtésekre vonatkoznak.

10 Sárosi Bálint: Hangszerek a magyar néphagyományban. Budapest, 1998. 48.

11 Barvich Iván: A tamburabrácsa. Budapest, 2010. 16,90.; Sárosi Bálint: Cigányzene. Budapest, 1970. 202, vö: Vukosavljev Sava: Vojvodanska tambura. Újvidék, 1990.

12 Dobszay László: Magyar zenetörténet. Budapest, 1998. 160–162.

13 Az egyik ilyen legkorábbi feljegyzés szerint: „1860. június 6-án Kovácsics Sándor, a bajai tamburazenekar vezetője társaival együtt hangversenyt adott a Nemzeti Színházban.” (Magyar Színművészeti Lexikon. III. köt. Szerk. Schöpflin Aladár. Budapest, 1931. 32.)

14 Brauer-Benke József: Népi hangszereink történeti-néprajzi vizsgálata. PhD értekezés (ELTE BTK). Budapest, 2010. 329.

15 Barvich 2010. 111–118.; Volly István: A bajai tamburások. Kecskemét, 1964. 49–50.

től egészen 1936-ig működött, fénykorában 18–22 főt számlálva. Ekkora felállással csak nagy bálokon, ünnepek alkalmával lépett fel és zenekarukat általában két részre osztva játszottak.

Az I. világháborúig¹⁶ a parasztság körében már a táncos multságok részévé váltak a tamburások – vonós cigánybanda inkább csak az előkelők kocsmájában muzsikált¹⁷ –, ám a nagy háború után megtört a tamburazenekarok népszerűsége. Nagy részük, főként a trianoni Magyarország városaiban az 1930-as évekre feloszlott,¹⁸ vagy csak helyettesítő zenekarként működött a cigányzenekarok mellett,¹⁹ akikkel a kor historizáló közegében már nem tudták felvenni a versenyt.

TAMBURAZENEKAROK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A határon kívülre került bácskai és bánági települések zenekarainak átalakulása árnyaltabb képet mutat a magyarországiaknál. Itt a tambura a '80-as évek végig megmaradt különböző zenekari felállásokban, még úgy is, hogy az anyaországban bekövetkező társadalmi és kulturális hatások itt is érvényesültek valamilyen formában, ugyanakkor a kisebbségi és falusi közeg konzerválni tudott olyan kulturális elemeket, melyek az anyaországban jórészt eltűntek. Erről hűen tanúskodnak a Király Ernő által összeállított és az Újvidéki Rádióban megszólaltatott zenekarok hanganyagai, valamint a zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézet népzenei adattárában található archív felvételek.²⁰

A vajdasági magyar tamburazenekarok előszeretettel játszottak új- és csekély számban ugyan, de régi stílusú népdalt, továbbá repertoárjukban helyet kaptak kólók, bećaracok, népies műdalok, tánczene, foxtrott, keringő és tangó is. A zenekarok itt jellemzően 5–10 öt – tíz tagból álltak, sokszor két primással és egy csellóssal is kiegészülve, leginkább földművesekből vagy kisiparosokból verbuválódva jellemzően egy család több generációjából. Elterjedtek voltak az ún. *kétéltű* zenekarok is: lakodalomban szabad ég alatt a nászmenetben, mint rezesbanda szolgáltatták a muzsikát, fedél alatt pedig, ugyanazok a zenészek vonósra és pengetőre (hegedű, tambura) váltottak, klarinéttal kombinálva²¹ – ennek a közelmúltig egyik legszebb elő példája volt a kikindai Hajnal zenekar. Ezt könnyen megtehették, hiszen majd minden tamburás tudott fúvós hangszerezen is játszani, s adatközlőnk elmondása szerint a lakodalomban mikor „...züllöttek és mulattak” (pld. vacsora után), akkor váltottak át tamburára.²²

A II. világháború után a megváltozott igények következtében – ideértve az új zenei irányzatokat, tánczenéket – létrejöttek olyan zenekari vegyes formációk, ahol a tambura mellett megjelent a hegedű, klarinét, szaxofon vagy a harmonika, amire remek példa a Temerini Tizesbanda, amelyben már az 1900-as évek elejétől fuvolás tagja is volt a zenekarnak.²³

16 1908–1914 között készültek azok az egyedülálló gramofonfelvételek, melyeken a „Magyar tamburicza zenekar” mellett a szabadkai Kovács Tóni zenekar játékát is rögzítették. A felvételek többségén nóták szerepelnek, ám néhány újjáírt népdal is rögzítésre került. (vö.: Gramofon Online (<https://gramofononline.hu/>)).

17 Pénovázt 1979. 121.

18 Brauer-Benke 2010. 16.

19 Barvich 2010. 113.

20 Lásd: <https://www.vamadia.rs/hangtar/neprajzi-hangtar> (Utolsó letöltés: 2024. jan. 29.)

21 Bodor Anikó: Vajdasági Magyar népdalok III. Újvidék, 2003. 61.

22 Elmondta: Zsoldos Rudolf (1964). Gyűjtötte: Keszég Ákos, Resőcki Rolland és Varga Gergely, Oromhegyes: 2018. dec. 30.

23 Király Ernő: A Temerini Tizesbanda. Magyar Szó, 1960. máj. 1. 13.

A fúvós hangszerek elterjedésében nagy szerepet játszottak a tűzoltózenekarok tagjai, akik sokszor lakodalmakban is zenéltek.

A szaxofon az 1950-es évek közepétől kezdett el teret nyerni, mivel addigra már megengedhették maguknak a szegényebb zenészek is a hangszer vásárlását – a tambura ebben az időben a legolcsóbb hangszerek közé tartozott, sok háznál volt megtalálható, s így inkább a szegényebb rétegek közül kerültek ki a tamburások –, nem utolsósorban pedig, aki tudott klarinétozni, az szaxofonra könnyen át tudta magát képezni. A harmonika leginkább az 1960-as évektől terjedt el, amihez a tömeggyártásból eredő olcsóságán és a gazdasági jóllétén túl szorosan köthető az újabb keletű tánczene megjelenése. Az ily módon kialakult vegyes felállásokban a kíséret, a kontra, bőgő még megmaradt.²⁴

A fentiekén túl az említett hangszerek tamburazenekarokba való gyors beépülésének praktikus okai is voltak; a közönség egyre inkább igényelte a hangos zenét a (prím)tambura pedig halk hangszer, ahogy Gulyás Ferenc adatközlő fogalmazott csak „csörög”, továbbá lakodalmakban a vegyes zenekart könnyebb volt két-három részre osztani, hiszen már a szaxofon és a harmonika a kontra és a bőgő nélkül is megállta a helyét, pl. vacsorakor, vagy a vendég hazakísérésekor.²⁵

Ezek az eredetileg kiegészítő funkciót betöltő hangszerek (szaxofon, harmonika) az 1980-as évek végére szinte teljesen kiszorították a tamburacsalád tagjait a zenekarokból – nem beszélve a szintetizátor megjelenéséről, s az új, 3+2 *együttes* által elterjesztett „modern”

Vegyes felállású zenekar lakodalmi sátorban 1975 körül Martonoson
(Martonosi Digitális Fotóarchívum)

24 Elmondta: Zsoldos Rudolf (1964). Gyűjtötte: Keszég Ákos, Resócki Rolland és Varga Gergely, Oromhegyes: 2018. dec. 30.

25 Elmondta: Zsoldos Rudolf (1964). Gyűjtötte: Keszég Ákos, Resócki Rolland és Varga Gergely, Oromhegyes: 2018. dec. 30.; elmondta: Gulyás Ferenc (1951). Gyűjtötte: Varga Gergely, Péterréve: 2020. febr. 15.

lakodalmak zenéről,²⁶ amelyeket adatközlőink mind nagy változásnak éltek meg, – s talán csak a még elő-előkerülő basszprím vagy kontra maradt meg egyedül a régi felállás mentőjeként. Ahogy Zsoldos Rudolf zenész mesélte, az 1980-as évek végére az az általános kép mutatkozott, hogy a „...a hegedűt úttálták, a klarinétot lenézték, a tambura az fő se gyűhetett szóba”, ugyanakkor „...harmonika és szaxofon az dögivel legyen”.²⁷

A zenekarok megszűnésének, illetve átalakulásának másik lehetséges oka az utánpótlás-nevelés hiánya. Amikor egy-egy zenekar már nem tudott kinevelni újabb generációnyi tamburást, s a hangszeres család tagjai egyenként kikoptak, akkor az egyedi játékokra legal- kalmassabb hangszer a basszprímtambura, vagy kíséretnek a kontra maradt meg, sokszor hegedűvel kiegészülve „csonka felállásban”.

Ugyanakkor el kell mondani, hogy a Vajdaság bánsági részén a fúvós hangszerek (sza- xofon) és a harmonika annyira nem általános, vagy csak később terjedt el, sokkal inkább megmaradt a tambura, a hegedű és trombita; azon zenekarok, akik sokszor jártak, járnak át Bácskába, inkább rögzült a zenkari felállásban – Bácskában viszont a hegedű kopott ki a lakodalmakból, amit az 1990-es években az óbecsai Tripolszky zenekar terjesztett el újra, köszönhetően annak is, hogy ekkora már a prím-tamburát nem használták – a prím és a hegedű együtt jellemzően ritkán szólalt meg, mivel „marják egymást”, s ha mégis, akkor a hegedű egy oktávval a prím alatt, törve az akkordokat a refrénnél.²⁸

Eddigi kutatásaink alapján csak egy helységről került elő adat arra vonatkozóan, hogy tamburazenekarral (vegyes zenekar, hegedűvel, trombitával kiegészülve) cimbalom is ját- szott, mégpedig a kisoroszi Lábadi vezetéknévű cimbalmos egy kiskindai zenekarban, aki szólókkal, variációkkal tette változatossá a repertoárt.²⁹

ZENÉSZÉLET

A zenkarban a prímásnak³⁰ kellett tudni a nótákat és azokat elkezdni, irányítani a zene- kart, hogy az kinek muzsikáljon, illetve kontrollálni, bänni kellett tudni a vendéggel (pl. ki mennyi nótát kérhet). Adatközlőnk elmondása szerint ezt régen viccesen így fogalmazták meg:

„A prímás az azért volt, hogy elvegye a vendégtől a pénzt, a harmonikás az azért volt, hogy legyen, aki dolgozik, a szaxofonos az azért volt, hogy legyen egy szép gyerek is köztük, a bőgős azért volt, hogy eggyel többen legyenek, a kontrás meg azért volt, hogy töltsön a többieknek egy italt”³¹

A lakodalmakban a hajnali órákban sokszor megtréfálták a zenészek egymást, vagy a vendégek őket. Adatközlőink sok tréfás történetről meséltek a gyűjtések alkalmával, ezek

26 1975-ben 3+1 néven alakult, eredetileg ürményházi, majd 3+2 néven temerini zenekar. Eleinte klasszikus rockot játszottak, később váltottak a mulatós zene irányába a magyar nyelvterület szerte ismertté téve a lakodalmak rockot elektromos gitárral, szintetizátorral, dobbal. A '80-as évek második felében voltak igazán sikeresek.

27 Elmondta: Zsoldos Rudolf (1964). Gyűjtötte: Keszég Ákos, Resőcki Rolland és Varga Gergely, Oromhegyes: 2018. dec. 30.

28 Elmondta: Zsoldos Rudolf (1964). Gyűjtötte: Keszég Ákos, Resőcki Rolland és Varga Gergely, Oromhegyes: 2018. dec. 30.; elmondta: Karácsonyi Antal István (1943), Kis András András (1945), Kun „Cuna” Zoltán (1966). Gyűjtötte: Resőcki Rolland, Varga Gergely, Nagykikinda: 2023. febr. 25.; elmondta: Gulyás Ferenc (1951). Gyűjtötte: Varga Gergely, Péterréve: 2020. febr. 15.

29 Elmondta: Karácsonyi Antal István (1943), Kis András András (1945), Kun „Cuna” Zoltán (1966). Gyűjtötte: Resőcki Rolland, Varga Gergely, Nagykikinda: 2023. febr. 25.

30 Itt értsd: zenekarvezető, aki nem feltétlenül a prím hangszerezen játszott.

31 Elmondta: Zsoldos Rudolf (1964). Gyűjtötte: Keszég Ákos, Resőcki Rolland és Varga Gergely, Oromhegyes: 2018. dec. 30.

közül is a legtöbbször előfordulók: fel kellett mászni a zenészeknek a tetőre / ereszre / fára / szalmakazalra / szénaboglyára, lavórban mezítláb kellett zenélni a primásoknak, a zenekar tagjainak mind a saját nótáját kellett játszani egyszerre, de volt olyan is, hogy szétültették a zenészeket a sátor vagy terem különböző sarkára és úgy kellett megpróbálniuk muzsikálni. Egymást is sokszor megviccelték: a trombitások vagy más fúvósok előtt citromot nyaltak, bekenték a fúvókájukat, nádjukat erőspaprikával, vagy a fúvósok és harmonikások leengedték a tamburások húrjait.³²

A VAJDASÁGI TAMBURAZENE JELLEMZŐI

A tamburazenekarokról nagy általánosságban elmondható, hogy tagjaik a társadalom szegényebb rétegeiből kerültek ki, parasztemberekből (pl. falverők, napszámosok), munkásokból (pl. esztergályosok) verbuválódtak össze – sokszor átörököltve családon belül –, hivatásos zenész csak elvétve akadt közöttük.³³ Állandó összetételű felállás kevés volt, a zenészek alkalmoszerűen alkották a formációkat (az 1950-1980-as években).³⁴ Ebből következően játéuk néhány zenekartól eltekintve egyszerű, cifrákat nem, vagy csak ritkán alkalmaztak. Tercelés a zenei képzetlenségből és a magyar népzene, illetve nóta harmonizációjából fakadóan ritkán fordult elő, inkább a sorvégeken, jellemzőbben a basszprím-tambura játékában, ami egy oktávval a prím alatt játssza a dallamot, kíséri azt.

Érdekes aspektusa a felgyűjtött vajdasági tamburazenének, hogy a zenekarok tempója az esetek nagy többségében lassú – ami talán a táncosok hiánya és a sok énekkísérés miatt alakult ki. Megfigyelhető, hogy a felgyűjtött csárdások és ugrósok nagy részének tempója ♩~120, mely elmaradt az itt gyűjtött táncok átlagos és általános tempójától, ami csárdás (rezgős csárdás is) esetében ♩~154-172, frissnél ♩~168-218.³⁵ Űde színfolt e tekintetben a Király Ernő által rögzített törökkanizsai Gója zenekar csárdása, aminek tempója ♩~170 és frisse (tempo ♩~210), vagy a szintén Király által 1960-ban rögzített csantavéri Kabai Antal zenekarának ugrós felvétele (tempo ♩~145), illetve az 1979-es táncgyűjtés alkalmával felvett moholi oláhos (tempo ♩~155), amelyek megfelelnek a táncosok kiszolgálásához alkalmas zene tempójának.

AZ EGYES TAMBURÁK SZEREPE A ZENEKARBAN

A vajdasági zenekarokban a prím-tamburás játéka letisztult, a dallamot szigorúan követi; városias (cigányzenekaros), hosszabb sor eleji felfutásokat általában nem alkalmaz – néhány kivételtől eltekintve, mint például az óbecsei Rabóckai János zenekara (rögzítette Király Ernő 1967-ben). Tercelést a parasztszámokban ritkán hallhatunk, s akkor is a következő sort megelőlegező szerepben, gyakori a dallam előző hangjára való visszaugrás. A primások a sorvégeket hol egyszerűbb-, hol összetettebb motívumokkal fejezik be. A sor-

32 Elmondta Zsoldos Rudolf (1964). Gyűjtötte Keszég Ákos, Resócki Rolland és Varga Gergely, Oromhegyes: 2018. dec. 30.; elmondta: Karácsonyi Antal István (1943), Kis András András (1945), Kun "Cuna" Zoltán (1966). Gyűjtötte: Resócki Rolland, Varga Gergely: Nagyikinda: 2023. febr. 25.; elmondta Gulyás Ferenc (1951). Gyűjtötte Varga Gergely, Péterréve: 2020. febr. 15.

33 Elmondta: Zsoldos Rudolf (1964). Gyűjtötte: Keszég Ákos, Resócki Rolland és Varga Gergely, Nagyikinda: 2018. dec. 30.

34 Elmondta: Zsoldos Rudolf (1964). Gyűjtötte: Keszég Ákos, Resócki Rolland és Varga Gergely, Nagyikinda: 2018. dec. 30.; elmondta: Gulyás Ferenc (1951). Gyűjtötte: Varga Gergely, Péterréve: 2020. febr. 15.

35 *Resócki Rolland*: A bácskai Tisza-mente magyarságának hagyományos tánclete. A Népművészet Ifjú Mestere díj tanulmány. 2016. 17.

lezárások dallamlezárásként is ugyanúgy használatosak, előfordul azonban, hogy a lezárás előtt még bejátszanak *előkét* is, melynek első hangja a dallam harmadik negyedére eső hang. A basszprímák, ahogy fentebb említésre került, a prím alatt egy oktávval játszanak, adatközlőnk megfogalmazása szerint „...tömnék, az ürességet kitöltik”³⁶, ellenszólamokat. Sok felvételen megjelenik a mára szinte teljesen eltűnt csellótambura, mely a kontra és a bőgő közötti átmenetet tölti be a zenekarban; a dallamot és a bőgő szólamait viszi, akkordbontásokkal, körülírással, dallammenetekkel.

A kontra egyszerűen harmonizál dúr és moll akkordokkal – ritkán szeptimakkord –, ahogy a bőgő is inkább a ritmusra koncentrál. A képzetesebb kontrások játékokat ugyanakkor az akkord megkettőzésével, harmónia-menetekkel, díszítésekkel, „kihagyásokkal” színesítették. Adatközlőnk elmondása szerint a régi zenészeknek más hangszerkezelése volt: a kontrán feszesen kell játszani – nem gyorsan –, csárdásnál szakítani kell az akkordokat, a húrok (ki)zengetésével játszani, meg kell szaggatni a játékot – így lesz feszes. A mai zenészek a „szintetizátoros észjárásnak” köszönhetően csak „verik” a hangszert, így az elveszti ritmikus játékát és tömörségét, nem lesz elég kimért, lassúnak tűnik a kontrás játéka (jellemzően a csárdásokban).³⁷

A bőgősök sok esetben zeneileg a legkevésbé műveltek, meneteket nem játszottak, sem harmóniákat, inkább ritmusra szorítkoztak, de a műsor kedvéért szerették imitálni a profi játékot: ilyenkor „fogdosták a lepkéket” (úgy tettek, mintha dallammeneteket játszanának). A tamburabőgőt az 1960-as évektől lecserélték vonósra – amit ugyanúgy verővel pengettek –, mivel az hozzáférhetőbb és olcsóbb volt, illetve könnyebb volt egész éjszaka játszani rajta (a tamburabőgőnek vastag fém húrjai vannak, amin fárasztó több órán át zenélni).³⁸

A korai gramofonfelvételek alapján megállapítható, hogy a 19–20. század fordulójának díszes tamburajátéka inkább hasonlított a ma is aktívan zenélő Mohács környéki városi cigány-magyar tamburásokéra,³⁹ később azonban a játékmód a kisvárosi, paraszti közegebe érve letisztult a funkciójához alkalmazkodva. Ezek alapján kijelenthető, hogy a vajdasági magyar tamburazenét inkább az egyszerűbb, összetett díszítésektől mentes, mégis zeneileg színes játékmód jellemzi – a vonós parasztszámokhoz hasonlóan –, amit a sokszor hallható tamburacselló játéka tesz egyedivé és izgalmassá.

Varga Gergely

Adatközlők: Gulyás Ferenc (1951) Péterréve; Karácsonyi Antal István (1943) Nagykikinda; Kis András András (1945) Nagykikinda; Kun „Cuna” Zoltán (1966) Nagykikinda; Zsoldos Rudolf (1964) Oromhegyes (szül.: Zenta).

Helységek: Bogaras – *Bogaraš*; Csantavér – *Čantavir*; Csóka – *Čoka*; Felsőhegy – *Gornji Breg*; Kisorosz – *Rusko Selo*; Kispic – *Mali Pijace*; Magyarszentmihály – *Mihajlovo*; Martonos – *Martonoš*; Mohol – *Mol*; Nagykikinda – *Kikinda*; Oromhegyes – *Trešnjevac*; Óbecse – *Bečej*; Péterréve – *Bačko Petrovo Selo*; Szabadka – *Subotica*; Szaján – *Sajan*; Temerin – *Temerin*; Torontáltorda – *Torda*; Törökfalva – *Utrine*; Törökkanizsa – *Novi Kneževac*; Ürményháza – *Jeremenovci*; Verbász – *Vrbas*; Völgyes – *Doline*; Zenta – *Senta*.

36 Elmondta: Zsoldos Rudolf (1964). Gyűjtötte: Keszég Ákos, Resócki Rolland és Varga Gergely, Oromhegyes: 2018. dec. 30.

37 Elmondta: Zsoldos Rudolf (1964). Gyűjtötte: Keszég Ákos, Resócki Rolland és Varga Gergely, Oromhegyes: 2018. dec. 30.

38 Elmondta: Zsoldos Rudolf (1964). Gyűjtötte: Keszég Ákos, Resócki Rolland és Varga Gergely, Oromhegyes: 2018. dec. 30.; elmondta: Karácsonyi Antal István (1943), Kis András András (1945), Kun „Cuna” Zoltán (1966). Gyűjtötte: Resócki Rolland, Varga Gergely, Nagykikinda: 2023. febr. 25.

39 Vö.: Versendi Kovács József zenekara (Mohács).

HONISMERET

LII. évfolyam, 3. szám
2024. június

Kiadja a HONISMERETI SZÖVETSÉG
1088 Bp., Múzeum krt. 14–16.

FELELŐS KIADÓ:
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
elnök

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
ANDRÁSFALVY BERTALAN,
BAKSA BRIGITTA, BARTHA ÉVA,
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA,
HALÁSZ PÉTER, HÁLA JÓZSEF,
KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN,
LŐRINCZ RÓBERT, NÉMETH LÁSZLÓ,
RÉMIÁS TIBOR
SELMECZI KOVÁCS ATTILA,
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN,
VERES GÁBOR

SZERKESZTI:
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA

SZERKESZTŐSÉG:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: +36 1 327 7761
Internetes elérési cím: www.honismeret.hu
INDEX 25387
E-mail: honismeret25@gmail.com

Megjelenik
a **Magyar Nemzeti Múzeum**,
a **Nemzeti Kulturális Alap**
és a **Magyar Kultúraért Alapítvány**
támogatásával.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
www.posta.hu WEBSHOP-ban
(https://eshop.posta.hu/storefront/),
e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon +36 1 767 8262 számon, levélben
a MP Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és külföldön előfizethető
a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu
WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/
storefront/), 1900 Budapest, +36 1 767 8262,
hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díj egy évre 4500 Ft

Arculat: Farkas Anna

Nyomdai munkák:
Opticult Bt., Prime Rate Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Ádám András helytörténeti kutató, Kecskemét
Balahó Zoltán történész-főmuzeológus,
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
Csombor Erzsébet ny. főlevéltáros, Esztergom
Dankó József pedagógus, helytörténeti kutató,
Dorog

Dankó Kristóf főépítész, alpolgármester, Dorog
Fleisz János, Dr. habil történész, egyetemi magántanár,
Sapientia Varadiensis Alapítvány, Nagyvárad
Forróné Virág Zsuzsanna ny. pedagógus, elnök,
Péczeli József Komárom-Esztergom Megyei
Honismereti Egyesület, Esztergom
Fülöp László, CSc. ny. főiskolai tanár, Kaposvár
Gaal György irodalom- és művelődéstörténész,
Kolozsvár
Gálné Jáger Márta történész, ny. főlevéltáros,
elnök, Somogy Megyei Honismereti Egyesület,
Kaposvár

Görföl Jenő elnök, Pro Patria Honismereti Szövetség,
Jóka (Jelka, Szlovákia)
Gyüszi László ifj. ny. könyvtáros, helytörténész,
Tata–Tatabánya

Hernádi Ádám, Dr. polgármester, Esztergom
Hegedűs András igazgató, Prímási Levéltár, Esztergom
Hidvégi Violetta ny. főlevéltáros, Budapest
Kádár Tamás, PhD. történész, Budapest
Kemecsei Balázs utazási, helytörténeti blogger,
Budapest

Köntzey Tamás gyógyszerész, Mariestad (Svédország)
Lőrincz Róbert könyvtáros, szakmai igazgató,
Kölcsy Ferenc Városi Könyvtár, Dunakeszi
Millisits Máté művelődéstörténész, muzeológus,
NAV KEKI Pénzügyőr- és Adózástörténeti Múzeum,
Budapest

Molnár Mónika Ildikó tanító, kézműves,
hagyományismeret-oktató, Hajdúböszörmény
Németh László, PhD. történész, lapszerkesztő,
tanszékvezető egyetemi docens,

Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest
Simonik Péter, PhD. helytörténész, egyetemi docens,
Széchenyi István Egyetem (Győr), Tatabánya

Stegmayer Máté muzeológus,
Kuny Domokos Múzeum, Tata

Szabó Róbert történész, ny. könyvtárvezető, Budapest
Szatmári-Nagy Anikó pedagógus, író, Cserszegtomaj
Udvarhelyi Nándor geológus, helytörténeti kutató,
Miskolc

Varga Gergely építőmérnök, népzene gyűjtő, népzeneész,
Budapest-Ada
Viczián István, PhD. geológus, Budapest

A borítón:

*Esztergom látképe a 19. század közepén
a Szent Tamás-hegy felől*

(Ludwig Rohbock után Johann Poppel, acélmetszet,
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

2990 Ft

6900 Ft

Pallos Lajos – Sallay Gergely
CSILLAG ÉS KERESZT
 100 éves a Magyar Érdemrend

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követően függetlenné vált Magyarország önálló kitüntetésrendszert hozott létre, amelynek legfontosabb eleme a Magyar Érdemrend lett. Jellegzetes külalakja, a fehér kereszt az 1848–49-es szabadságharc Magyar Katonai Érdemrendjének tervezett, majd az emigrációban elkészült jelvényére vezethető vissza.

Az immár százéves múlttal rendelkező magas rangú kitüntetés történetéből 2023-ban időszaki kiállítás készült a Magyar Nemzeti Múzeum Kupolatermében Csillag és kereszt címmel.

A kiállítás katalógus először nyújt összefoglalást a kitüntetés történetéről, annak formai változásairól és bemutatja a legnevesebb kitüntetetteket.

Mészáros Balázs (szerk.)
A SZENT JOBB ORSZÁGJÁRÁSA
 1938-1942

1938-ban a Szent István-év keretében szervezték meg a Szent Jobb országjárását, amely jelentősen különbözött az akkor már több mint 150 éves múltra visszatekintő augusztus 20-i Szent Jobb-körmenet.

A történelmet és az aktuális politikai programot összekapcsoló, a hagyományokra támaszkodó, de a modernitás vívmányait eszközként használó programokról nemcsak feljegyzések, broszúrák, az országos és helyi sajtó beszámolóinak hírt, hanem nagyszámú helyi fénykép is. A hivatalos fotóriporterek mellett helyi fényképezők – profik és amatőrök – készültek rá, hogy az eseményeket megörökítsék. Képeik a második világháború után évtizedekre feledésbe merültek, egy részük valószínűleg el is veszett. A kötet a ma még fellelhető felvételek közül nyújt változatosságot, felidézve ennek a különleges és ellentmondásos eseménysorozatnak a hangulatát.

1000 Ft

MAGYAR
NEMZETI
MÚZEUM

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

